

Profesiniai lūkesčiai ir prisitaikymas mokykloje: šių veiksmų sąsajos pirminiame profesiniame mokyme

Nora Pileičikienė¹, Ingrida Bakšenskienė², Kristina Kovalčikienė³, Rita Mičiulienė⁴

- ¹ Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centras, Karaliaus Mindaugo pr. 11, LT-44287 Kaunas, Lietuva, nora.pilecikiene@kaupa.lt
- ² Karaliaus Mindaugo profesinio mokymo centras, Karaliaus Mindaugo pr. 11, LT-44287 Kaunas, Lietuva, ingrida.baksenskiene@kaupa.lt
- ³ Vytauto Didžiojo universitetas, Psichologijos katedra, Jonavos g. 66, LT-44191, Kaunas, Lietuva, kristina.kovalcikiene@vdu.lt
- ⁴ Vytauto Didžiojo universitetas, Edukologijos tyrimų institutas, K. Donelaičio g. 52, LT-44242 Kaunas, Lietuva, rita.miculiene@vdu.lt

Anotacija. Straipsnyje atskleidžiamos pirminio profesinio mokymo mokinių profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinio mokymo įstaigoje sąsajos. Kiekybinio tyrimo metu (N 377) nustatyta vidutiniškai stipri koreliacija tarp profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje. Aptariami profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje skirtumai tarp jaunesnių (po 10 kl.) ir vyresnių (po 12 kl.) mokinių, besimokančių pagal skirtingas profesinio mokymo programas. Pabrėžiama profesinio mokymo įstaigų poveikio besimokančiųjų prisitaikymui ir profesinių lūkesčių raidai tolesnių tyrimų svarba.

Esminiai žodžiai: *profesiniai lūkesčiai, prisitaikymas mokykloje, profesinio mokymo įstaiga, pirminio profesinio mokymo programos, mokiniai.*

Įvadas

Profesinį mokymą galima apibūdinti kaip „įėjimo į darbo rinką“ sistemą (Holtmann ir kt., 2017), kuri Lietuvoje kasmet apima apie 2,5 tūkst. bendrojo ugdymo mokyklų abiturientų, apie 3 tūkst. įgijusių pagrindinį išsilavinimą ir apie 1 tūkst. neįgijusių pagrindinio išsilavinimo mokinių (ŠVIS, 2024). Perėjimas iš bendrojo ugdymo įstaigos

į profesinio mokymo įstaigą yra vienas svarbiausių žingsnių jauno žmogaus profesiniame kelyje (Volodina ir Nagy, 2016). Pasak Kepalaitės (2013), konkrečios profesijos pasirinkimas yra vienas iš paauglystės raidos dėsningumą keliamų uždavinių, kuriuos besimokantieji (šiuo ypač jautriu jiems laikotarpiu) sprendžia, prisitaikydami prie naujos mokymo institucijos aplinkos.

Kokius profesinius lūkesčius jaunuoliai atsineša ateidami į profesinio mokymo įstaigas ir kokį vaidmenį šios mokyklos atlieka, siekdamos šiuos lūkesčius įgyvendinti? Pasak Vainienės ir kt. (2014), lūkestis parodo gilumines pasirinkimo priežastis, o tokių tyrimų Lietuvoje mažėja. Dažniau nagrinėjamos profesinių pasirinkimų sąsajos su tolesniu karjeros keliu (Indrašienė ir kt., 2015), karjeros adaptyvumu ir aspiracijomis (Jokškaitė ir Pociūtė, 2014), dermė su profesinėmis galimybėmis (Jablonskienė, 2014), motyvaciniais veiksniais (Advilonienė, 2023). Tiriama, kaip skirtingi profesinių siekių, lūkesčių ir akademinų pasiekimų mokykloje deriniai gali paveikti būsimą mokinių mokymosi elgesį (pvz., stojimą į universitetą) (Khattab, 2015), kaip absolventai suvokia savo žinių ir įgūdžių atotrūkį profesinių lūkesčių kontekste (Aryanti ir Adhariani, 2020; Dolce, ir kt., 2020).

Volodina ir Nagy (2016), tirdami Vokietijos bendrojo ugdymo mokyklų mokinių populiaciją, nustatė, kad profesiniai interesai buvo stipriausi prognostiniai veiksniai, numatantys perėjimą iš bendrojo ugdymo į profesinę mokyklą. Nors būsimos profesijos rinkimasis yra svarbi užduotis, stebėjimų duomenys Lietuvoje rodo, kad dauguma profesinio mokymo įstaigų mokinių neapgalvotai renkasi savo mokymosi programas, kelia tik trumpalaikius būsimos karjeros uždavinius (Jokškaitė ir Pociūtė, 2014). Jau keletą metų didžiausia nutraukusių mokymąsi asmenų dalis išlieka profesinio mokymo įstaigose – kasmet apie penktadalis¹ (STRATA, 2021). Anot mokslininkų, dažniausiai mokinių pašalinimas iš mokyklų susijęs su netvirtu apsisprendimu dėl savo profesinių perspektyvų (Böhn ir Deutscher, 2022; Beilmann ir Espenberg, 2016; Kuijpers ir kt., 2011), mokymosi metu atsiradusios įtampos ir menko išipareigojimo mokymo įstaigai (Liga ir kt., 2022; Jokškaitė ir Pociūtė, 2014).

Prisitaikymą mokykloje lemia asmenybiniai (paauglystės etapo), psichologiniai (emocinės savijautos), organizaciniai (biurokratija, didesni darbo krūviai, informavimas, pagalbos suteikimas ir kt.), santykių su bendraamžiais ir mokytojais pokyčiai (Longobardi ir kt., 2016). Mokslo šaltiniuose įvairiais rakursais nagrinėjami prisitaikymui mokykloje reikšmingi veiksniai ir jų tarpusavio ryšiai. Dėmesys skirtas išsilavinimo siekių ir profesinių lūkesčių formavimuisi (Hegna, 2014; Johnson ir Reynolds, 2013); tirtas ryšys tarp prisitaikymo aukštojoje mokykloje, akademinų lūkesčių ir saviveiksmingumo (Campos ir kt., 2022); tarp prisitaikymo ir asmenybinių charakteristikų bei patiriamo streso (Feld ir kt., 2011); tarp prisitaikymo, savarankiškumo, socialinės paramos ir akademinų išipareigojimų (López-Angulo ir kt., 2021); taip

¹ Skirtinguose duomenų šaltiniuose (pvz., STRATA, ŠVIS, LR Švietimo, mokslo ir sporto ministerija) pateikiama skirtinga mokymąsi nutraukusių asmenų dalis.

pat prisitaikymą palengvinantys mokytojų ir mokinių santykiai (Longobardi ir kt., 2016), elgesio problemų turinčių mokinių adaptacija mokyklos bendruomenėje (Lone ir Kuginytė-Arlauskienė, 2018); akademinis prisitaikymas ir pasiekimai (van Rooij, Jansen ir van de Grift, 2017).

Galima pastebėti, kad dauguma tyrimų yra sutelkti į konkrečius profesinius pasirinkimus (dažniausiai studijų) ar į tam tikras kintamųjų sąsajas ir prognostinius veiksnius. Daugiau dėmesio skiriama adaptacijos aukštojoje mokykloje (pvz., universitete, kolegijoje) problemoms. Vis dėlto stokojama tyrimų, kuriuose būtų gilinamasi į profesinio mokymo kontekstą ir su juo susijusius profesinius lūkesčius (Tyson, 2016; Grigaliūnė, 2015; Elffers ir Oort, 2013; Tomasik ir kt., 2009). Taigi, šiuo darbu siekiama atskleisti pirminio profesinio mokymo mokiniams būdingų profesinių lūkesčių ir jų prisitaikymo profesinio mokymo įstaigoje sąsajas. Realizuojant darbo tikslą, bus (1) aptartos analizuojamų reiškinių sampratos; (2) atskleisti besimokančiųjų profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinėje mokykloje ypatumai; (3) nustatytos besimokančiųjų profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinėje mokykloje sąsajos. Pasirinktos pirminio profesinio mokymo mokinių dvi grupės: besimokantieji po 10 klasės ir besimokantieji po 12 klasės. Šį pasirinkimą sąlygojo tiriamųjų amžius (jie priklauso vėlyvosios paauglystės populiacijai), ir tai, kad profesinį pasirinkimą jie darė pirmą kartą, kad vieną mokyklos tipą pakeitė į kitą ir neturėjo didesnės gyvenimiškos ir/ar darbinės patirties.

Remiantis atliktais tyrimais su vyresniųjų klasių ir/ar universitetų studentais (Jokštaitė ir Pociūtė, 2014; Pociūtė ir Jokškaitė, 2014; Kairys ir kt., 2013; Urbanavičiūtė, 2009), daromos hipotetinės prielaidos apie profesinio mokymo įstaigų mokinių profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje ryšius: (1) amžiumi vyresni mokiniai (po 12 kl.) turi aukštesnius profesinius lūkesčius nei jaunesni (po 10 kl.); (2) vyresnio amžiaus mokiniai (po 12 kl.) geriau adaptuojasi profesinėje mokykloje nei jaunesnio amžiaus (po 10 kl.); (3) aukštesni profesiniai lūkesčiai yra susiję su geresniu prisitaikymu profesinėje mokykloje.

Profesiniai lūkesčiai ir prisitaikymas mokykloje: sampratos ir kontekstas

Profesinis mokymas siejamas su praktiniu pa(si)rengimu, siekiant įgyti tam tikrą profesiją. Jis ypač reikalingas daugumos techninių, mechaninių, socialinių, meninių specialybių atstovams paruošti (Graf, 2015), suteikia naudingų įgūdžių, padedančių jaunimui įsilieti į darbo rinką, pagerina jų profesinės karjeros galimybes (Eichhorst ir kt., 2012).

Lietuvoje įgyti pirmąją profesiją profesinio mokymo įstaigoje galima pabaigus 10 arba 12 klasių bendrojo ugdymo mokykloje. Eksperimento tvarka formuojamos ir mokinių po 8 ar 9 klasių grupės. Šie mokiniai per 3–4 metus įgyja vidurinę išsilavinimą kartu

su profesinio mokymo diplomu. Išgyvendami pakankamai sudėtingą vidurio (14–16 m.) ar vėlyvosios (16–19 m.) paauglystės etapą (Žukauskienė, 2012), mokiniai turi padaryti pirmą profesinį sprendimą, remdamiesi savo individualiais gebėjimais, pomėgiais, karjeros tikslais, darbo rinkos poreikiais bei profesinio pasirinkimo supratimu, t. y. pasirinktos profesijos charakteristikomis. Visa tai formuoja jauno žmogaus lūkesčius pasirinktos profesijos atžvilgiu.

Jovaiša teigia (1993), kad lūkestis yra tam tikra psichinė būsena, susijusi su būsimų įvykių nuojauta ir lemianti atitinkamą asmens elgesį. Profesinis lūkestis, pasak Uzdilos ir Zujienės (2007), – tai asmenybės socialinių lūkesčių kaip visybės dalis, viltingas savirealizacijos laukimas, orientuotas į tolimą perspektyvą. Profesinio apsisprendimo kelyje lūkestis padeda atpažinti įgimtų pradmenų pagrindu pasireiškiantį pašaukimą, suponuoja profesinius interesus, tikslus ir ketinimus (Uzdila ir Zujienė, 2007). Tai, kaip asmuo įsivaizduoja karjerą ir kokių rezultatų tikisi, gali nulemti jo profesinius tikslus ir pastangas juos įgyvendinti (Pociūtė ir kt., 2012).

Socialinės kognityvinės teorijos šalininkai veiklos pasekmių lūkesčius apibūdina kaip asmens įsitikinimus, kokias pasekmes turės jo atliekama veikla ir kiek šios pasekmės bus jam vertingos (Lent, 2004). Pasak Banduros (1977, cit. iš Urbanavičiūtė, 2009), veiklos pasekmių įsivaizdavimas glaudžiai siejasi su motyvacija tai veiklai atlikti. Profesijos įgijimo pasekmė – profesinė, emocinė, finansinė gerovė. Todėl svarbu suprasti, kaip mokiniai, baigę profesinę mokyklą ir žengdami į darbo pasaulį, įsivaizduoja būsimą darbą bei vertina pasirinktos profesijos rezultatus.

Urbanavičiūtė (2009) nurodo šiuos profesinių lūkesčių tipus: kiek būsimas darbas atitinka asmens įsivaizduojamą *idealią* darbą (t. y. atskleidžia asmens vidinius motyvuojančius veiksnius); kiek būsimas darbas atitinka darbą, asmens aplinkoje ar visuomenėje vertinamą kaip *prestižinį* (t. y. rodo išorinius motyvuojančius veiksnius); kiek būsimas darbas pasižymi *neigiamais aspektais* (t. y. neatitinka nei idealaus, nei prestižinio darbo įvaizdžio). Pastarasis veiksnys paaiškina, ar neigiamo veiklos rezultato suvokimas turi reikšmę būsimiems profesiniams ketinimams.

Taigi, galima teigti, kad profesiniai lūkesčiai – tai į ateities perspektyvą orientuoti asmens įsitikinimai apie atliekamos veiklos pasekmes ir jų reikšmingumą. Pasak Crisp ir kt. (2009), lūkesčių suvokimas ir jų valdymas, bandant juos labiau priartinti prie tikrovės, leistų išvengti besimokančiųjų nubyrėjimo, nes, kaip rodo tyrimai (Beal ir Crockett, 2010; Basler ir Kriesi, 2019), profesiniai lūkesčiai paauglystėje keičiasi nežymiai.

Profesinio mokymo įstaiga siekiantiems įgyti pirmąją profesiją ne tik palengvina perėjimą į darbo rinką (Golsteyn ir Stenberg, 2017; Eichhorst ir kt., 2012), bet tampa ilgalaikie saugia aplinka asmeniniam ir profesiniam tobulėjimui, palaipsniui formuoja paauglių gyvenimo siekius, mokymosi modelius, profesines tapatybes (Negru-Subtirica ir Pop, 2016; Kelly ir Price, 2009), socializuoja profesinei karjerai (Roeser, Eccles ir Sameroff, 2000). Vis dėlto perėjimas iš bendrojo ugdymo į profesinio mokymo įstaigą ir

adaptacija joje gali būti vienas iš sudėtingiausių iššūkių paauglystėje (Feldt ir kt., 2011; Graf, 2015; Volodina ir Nagy, 2016). Pripažindami, kad prisitaikymas mokykloje yra daugialypis, mokslininkai aptaria įvairius mokinių adaptaciją palengvinančius ir/ar apsunkinančius veiksnius. Dauguma šios srities tyrimų remiasi Baker ir Siryk (1986) teoriškai pagrįstomis keturiomis prisitaikymo mokykloje dimensijomis – akademinė, asmeninė-emocinė, socialinė ir institucinė (Credé ir Niehorster, 2012).

Akademinis prisitaikymas – toks procesas, iš kurio galima spręsti, kaip mokiniai prisiderina prie pakitusių akademinų reikalavimų, kiek jaučiasi pajėgūs įgyvendinti įvairias akademines užduotis (Credé ir Niehorster, 2012). Mokantis ir bendrojo ugdymo, ir profesijos dalykų (pvz., po 10 klasių) didėja darbo krūvis, reikalaujantis iš mokinių didesnių kognityvinių pastangų (Wang ir Eccles, 2012; Waters ir kt., 2012; Eccles ir Roeser, 2011), todėl mokinio savijautai mokykloje turi reikšmės mokymo medžiaga, programos struktūra ir turinys, pats mokymo organizavimas. Akademinį prisitaikymą rodo besimokančiųjų požiūris ir išitraukimas į mokymosi procesą, dedamos akademinės pastangos, suvokiamas tinkamų mokymosi įgūdžių turėjimas (Feldt ir kt., 2011). Noras mokytis stiprėja, kai mokinys nepavargsta ir visada būna darbingas, kai nauja mokymosi medžiaga ir patraukli mokymosi forma patenkina jo smalsumą, kai per pamokas jis patiria sėkmę ir džiaugsmą (Barkauskaitė ir Mišeikytė, 2006).

Geras akademinis prisitaikymas susijęs su pozityviomis pasekmėmis – aukštesniu pasitikėjimu savimi, geresne psichikos sveikata, mažesniu patiriamu stresu, taip pat mažesniu polinkiu nelankyti mokyklos ar mesti mokyklą vėlesniame amžiuje (Barkauskaitė ir Mišeikytė, 2006). Galima teigti, kad asmeninis ir emocinis prisitaikymas, apibūdinamas kaip mokinio emocinė savijauta, psichologinė ir fizinė būseną (Feldt ir kt., 2011; Credé ir Niehorster, 2012), priklauso nuo mokykloje patiriamų sunkumų bei neigiamų emocijų (nerimo ar baimės). Galima išskirti įvairias mokyklinio nerimo priežastis: prasti santykiai su mokytojais ir/ar bendraklasiais; žinių tikrinimo bei saviraiškos baimė; nuolatinė baimė; netinkamos emocinės reakcijos; socialinė izoliacija. Nerimas ir baimė gali slopinti sumanumą, stabdyti veiklumą ar mažinti gebėjimą prisitaikyti prie greitai kintančių sąlygų; gali sąlygoti mažesnę pasitenkinimą mokykla, psichologinius ir somatinius simptomus (Grigaitienė ir Bukšnytė-Marmienė, 2018). Avant ir kt. (2011) teigia, kad dėl sumažėjusios emocinės paramos naujoje aplinkoje gali gerokai padaugėti mokinių, patiriančių tam tikrą atskirtį. Gazelle (2006) tyrimai rodo, kad kai kurie mokiniai, kuriems pereinamuoju etapu reikia daugiau apsaugos nei kitiems, kuriems trūksta emocinės paramos, t. y. išgyvenantys sunkesnę adaptacijos procesą, gali patirti viktimizaciją. Ir priešingai, daugelyje tyrimų užfiksuota, kad šiltas klasės klimatas, kurį inspiruoja mokytojų, tėvų ir bendraamžių socialinė parama, skatina mažesnes elgesio problemas, palengvina prisitaikymą, išitraukimą ir dalyvavimą mokyklos gyvenime (Wang ir Eccles, 2012; Eccles ir Roeser, 2011; Rupšienė ir Kučinskienė, 2006).

Socialinis prisitaikymas apibūdinamas kaip integracija į ugdymo įstaigos socialines struktūras (Credé ir Niehorster, 2012). Socialinis prisitaikymas apima mokinio gerus socialinius įgūdžius, gebėjimą susirasti draugų, pasitenkinimą savo socialiniais santykiais (Feldt ir kt., 2011). Pakeitę mokyklą, mokiniai susiduria su atitinkamais pokyčiais savo draugų tinkluose (Eccles ir Roeser, 2011). Jie turi iš naujo apsvarstyti savo padėtį naujoje bendraamžių grupėje, suvokdami, kad gali prarasti saugumą, kurį turėjo pažįstamoje klasėje. Ypač nerimastingiems vaikams pritaipiti naujoje bendraamžių grupėje gali būti problema, todėl gali prireikti specialių intervencinių priemonių (Gazelle, 2006; Oh ir kt., 2008). Mokytojų noras ir gebėjimas padėti mokiniams pereinamuoju raidos laikotarpiu išlieka lemiamu veiksniu, palankiai veikiančiu jų prisitaikymą prie naujos aplinkos (Eccles ir Roeser, 2011; Chen, 2008). Mokiniai, kurie patiria vienokią ar kitokią mokytojų paramą, gauna individualią pagalbą, jaučiasi mokytojų palaikomi ir išklaunami, pasižymi didesniu akademinio išsipareigojimu ir motyvacija mokytis (Fraire ir kt., 2013; Rupšienė ir Kučinskienė, 2006), taip pat didesne teigiama socialine ir emocine gerove (Longobardi ir kt., 2016). Prisitaikymą mokykloje lemia ir santykiai su bendraamžiais. Pavyzdžiui, vaikai, kuriuos priima bendraamžiai, suteikia emocinę paramą, kitą pagalbą, jaučiasi prisitaikę mokykloje, turi galimybes ugdytis socialinius įgūdžius. Ir atvirkščiai, paaugliai, neturintys tvirtų socialinių tinklų, pasižymintys prastais santykiais su bendraamžiais, negaunantys iš jų palaikymo, nesijaučia saugūs, sunkiau prisitaiko mokykloje. Pasak Grigaitienės ir Bukšnytės-Marmienės (2018), tai gali skatinti mokinio neigiamą požiūrį į mokyklą bei mokymąsi formavimąsi.

Galiausiai, institucinis prisitaikymas atspindi, kiek mokiniai tapatinasi su mokyklos bendruomene ir yra emociškai prie jos prisirišę (Credé ir Niehorster, 2012), t. y. kaip suvokia save, kaip naujos bendruomenės narį, kaip ir kiek įsilieja į jos gyvenimą ir kokį vertybinį santykį nusistato su institucija (Kepalaitė, 2013). Anot Grigaitienės ir Bukšnytės-Marmienės (2018), adaptacijos metu pasireiškia mokinio gebėjimai prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų, veikti mokyklos sąlygomis, adekvačiai sąveikauti su nauja aplinka. Sėkmingą adaptaciją liudija kokybiška mokinio ir mokyklos santykių darna, nusistovėjusi pusiausvyrą, kuri pasiekama abiejų pusių – mokinio ir mokyklos – integraliomis pastangomis. Mokinys turi prisiimti naują vaidmenį, atitinkantį jo ir naujosios aplinkos pobūdį bei reikalavimus, kurie turi būti apibrėžti, aiškūs, išreikšti prieinama forma (Rupšienė ir Kučinskienė, 2006) bei tenkinantys bazinius psichologinius autonomijos, kompetencijos ir priklausymo poreikius (Raižienė ir kt., 2015). Prie prisitaikymo mokykloje sunkumų Grigaitienė ir Bukšnytė-Marmienė (2018) priskiria galimą psichoaktyvių medžiagų vartojimą, pamokų nelankymą, nusikalstamą elgesį. Tinto (2013), Volodina ir Nagy (2016) teigia, kad prisitaikymo mokykloje metu kylančios problemos didina riziką pakeisti mokymosi programą ar net paprasčiausiai nutraukti mokymąsi. Todėl mokymo institucijoms svarbu rasti būdą, kaip palengvinti mokinių prisitaikymą mokykloje (Feldt ir kt., 2011).

Credé ir Niehorster (2012), išnagrinėję gausius dviejų dešimtmečių empirinius duomenis apie prisitaikymą mokymo įstaigoje, pastebi gana stiprų ryšį tarp visų

keturių dimensijų, o itin stiprų – tarp socialinio ir institucinio prisitaikymo. Pastarasis veiksnys stipriai prognozuoja išsilaikymą mokykloje ar iškritimą iš jos (Credé ir Niehorster, 2012). Vis dėlto kol kas trūksta empirinių įrodymų, kuriais galėtume pagrįsti profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinio mokymo įstaigoje sąsajas.

Metodologija

Atliktas kiekybinis tyrimas naudojant apklausą. Lietuvos profesinio mokymo įstaigų vadovams buvo išsiųsti elektroniniai laišakai, kviečiantys prisidėti prie mokslinio tyrimo pasidalijant anketinės apklausos nuoroda su savo įstaigos pirminio profesinio mokymo mokiniais. Apklausoje dalyvavo 29 profesinio mokymo įstaigų mokiniai.

Tyrimo dalyviai

Tyrimo imtį sudarė 377 pirminio profesinio mokymo mokiniai, iš kurių 165 (arba 43,8 proc.) profesinėse mokyklose mokėsi pagal bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo programas po 10 klasės ($M_{\text{amžius}} = 17,36$ m.; $SN = 0,73$), o 212 (arba 56,2 proc.) – pagal programas po 12 klasės ($M_{\text{amžius}} = 20,21$ m.; $SN = 1,79$). Merginų, besimokančių po 12 klasės, buvo daugiau nei besimokančių po 10 klasės (atitinkamai 131 ir 83). Daugiausia besimokančiųjų po 10 klasės buvo pasirinkę automobilių kėbulų remontininko (12,1 proc.), transporto priemonių remontininko (10,9 proc.), apdailininko (10,3 proc.), gyvūnų prižiūrėtojo (10,3 proc.) ir kirpėjo (6,1 proc.) modulines profesinio mokymo programas. Profesinio mokymo programų, kurias gali rinktis mokiniai po 12 klasės, yra gerokai daugiau nei programų po 10 klasės, todėl ir šių tyrimo dalyvių pasiskirstymas tarp programų yra platesnis. Jie dažniau rinkosi vizažisto (11,3 proc.), policininko (10,8 proc.), kosmetiko (9,4), paramediko (9 proc.), masažuotojo (7,5 proc.), socialinio darbuotojo (7,5 proc.), suvirintojo (4,7 proc.), elektriko (3,8 proc.), gyvūnų prižiūrėtojo (3,8 proc.) ir kitas modulines profesinio mokymo programas.

Tyrimo instrumentas

Mokinių profesiniams lūkesčiams vertinti buvo naudota Akademinė lūkesčių klausimyno trumpoji versija (angl. *Academic Expectations Scale, short-version*), pritaikyta pirmo kurso studentams (Fleith ir kt., 2020). Gavus metodikos autorės leidimą, buvo panaudoti penki profesinės sėkmės perspektyvos poskalės teiginiai, vertinantys mokinių profesinius lūkesčius, kaip akademinė lūkesčių dalį (pvz., „Mokytis, kad pasiečiau profesinės sėkmės ateityje“, „Mokytis, kad gaučiau gerai apmokamą darbą“). Tiriamųjų buvo prašoma šešiabalėje skalėje (nuo 1 – „visiškai nesutinku“ iki 6 – „visiškai sutinku“) įvertinti, kiek jie sutinka/nesutinka su teiginiais. Autoriai nurodo, jog profesinės sėkmės perspektyvos poskalės Cronbacho alpha – 0,89 (Fleith et al., 2020), o šiame darbe Cronbacho alpha yra lygus 0,91, kas rodo, jog poskalės patikimumas yra aukštas.

Mokinių prisitaikymas mokymo įstaigoje mokslininkų dažnai vertinamas naudojant Baker ir Siryk (1986) Studentų prisitaikymo klausimyną (angl. *The Student's Adjustment to College Questionnaire, short version*). Instrumentą sudaro 67 teiginiai, vertinantys keturias pagrindines prisitaikymo mokykloje sferas: akademinę, apimančią mokinių pasitenkinimą akademinė veikla, pvz., „Man patinka veikla, kuria užsiimu dalykų pamokose“; asmeninę-emocinę, apimančią mokinių psichologinę būseną dėl prisitaikymo sunkumų, pvz., „Pastaruoju metu nesijaučiu labai motyvuota(s) mokytis“; socialinę, apimančią mokinių (ne)pasitenkinimą socialiniu mokyklos gyvenimu, pvz., „Kurse turiu gerų draugų ir pažįstamų, kuriems galiu pasisakyti apie bet kokias problemas“; ir institucinę, atspindinčią mokinių (ne)pasitenkinimą priklausymu institucijai, pvz., „Esu patenkinta(s) savo sprendimu stoti į profesinę mokyklą“. Gavus skalės autorių leidimą, šiame tyrime buvo naudojama sutrumpinta klausimyno versija (López-Angulo ir kt., 2021). Tiriamųjų buvo prašoma įvertinti, kiek jie sutinka/nesutinka su nurodytais teiginiais septynių balų skalėje nuo 1 – „visiškai nesutinku“ iki 7 – „visiškai sutinku“.

Metodikos autorių pateikiami vidinio suderinamumo rodikliai yra tokie: asmeninio-emocinio prisitaikymo poskalės $\alpha = 0,89$; socialinio prisitaikymo poskalės $\alpha = 0,85$; institucinio prisitaikymo poskalės $\alpha = 0,84$; akademinio prisitaikymo poskalės $\alpha = 0,90$ (López-Angulo ir kt., 2021), atitinkamai šiame tyrime: 0,95; 0,84; 0,87 ir 0,90. Bendras metodikos patikimumas taip pat yra aukštas ir lygus 0,95. Taigi, skalės ir poskalių vidinis suderinamumas yra geras, jis yra artimas ir kitų autorių darbuose minimam suderinamumui (pvz., Rodríguez ir kt., 2012).

Duomenų analizės metodai

Statistinei duomenų analizei buvo naudota SPSS 29.0 versija. Tyrimo kintamiesiems analizuoti pasitelkta aprašomoji statistika: vidurkiai (M) ir standartiniai nuokrypiai (SN). Nustatius, kad kintamųjų skirstiniai artimi normaliajam skirstiniui, pasirinkta naudoti parametrinius kriterijus: dviejų nepriklausomų imčių vidurkių palyginimui naudotas Stjudento testas, trijų ir daugiau imčių – dispersinė analizė ANOVA. Apskaičiuotas skirtumo reikšmingumą parodantis efekto dydis: Stjudento testui skaičiuota Cohen's d , o ANOVA testui skaičiuota η^2 (eta kvadratu). Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti naudotas Pirsono koreliacijos koeficientas bei atlikta tiesinė regresinė analizė.

Rezultatai

Tyrimo rezultatai atskleidė, kad pirminio profesinio mokymo mokinių profesiniai lūkesčiai yra aukštai išreikšti ($M = 4,84$; $SN = 0,89$), kadangi bendras profesinių lūkesčių įvertinimas 6-balų skalėje ženkliai viršija teorinį skalės vidurkį (3,5). Besimokantieji

labiausiai vertina galimybę ateityje turėti stabilų darbą ($M = 5,02$; $SN = 1,06$), mažiausiai – siekti socialiai vertinamos profesijos ($M = 4,52$; $SN = 1,09$).

Nustatyta, kad skiriasi vaikinių ir merginų profesinių lūkesčių išreikštumas. Rezultatai rodo, kad merginos ($M = 4,97$; $SN = 0,73$) pasižymi aukštesniais lūkesčiais nei vaikinai ($M = 4,72$; $SN = 1,04$) ir šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas ($t = -2,62$; $p < 0,01$). Taip pat nustatyti reikšmingi skirtumai pagal programų tipus, švietimo sritis ir modulines mokymo programas (žr. A priedą).

Analizė atskleidė profesinių lūkesčių statistiškai reikšmingus skirtumus ($F = 7,62$; $p < 0,01$) tarp dviejų grupių – mokinių po 10 ir po 12 klasių: žemesni skalės vidutiniai balai yra mokinių, kurie mokosi pagal pirmines po 10 klasės modulines profesinio mokymo programas. Tačiau skirtumo efekto dydis yra mažas ($\eta^2 = 0,026$). Vis dėlto galima teigti, kad pirmoji hipotezė buvo patvirtinta – vyresnio amžiaus mokiniai (po 12 kl.) turi aukštesnius profesinius lūkesčius nei jaunesni (po 10 kl.).

Statistiškai reikšmingi skirtumai ($F = 3,02$, $p < 0,01$) taip pat nustatyti ir tarp skirtingų švietimo sričių. Atlikus skalės vidurkių palyginimą pagal švietimo sritis pastebėta, jog aukščiausi skalės vidutiniai balai yra sveikatos priežiūros ($M = 5,15$; $SN = 0,67$), transporto ($M = 5,31$; $SN = 0,63$) ir menų ($M = 5,12$; $SN = 0,65$), o žemesni – gamybos ir perdirbimo ($M = 4,00$; $SN = 1,31$), architektūros ir statybos ($M = 4,45$; $SN = 1,09$), inžinerijos ir inžinerinių profesijų ($M = 4,66$; $SN = 0,97$) sričių moduliinių mokymo programų mokinių.

Atlikus 13-os profesinių mokymo programų respondentų, kurių buvo 10 ir daugiau, profesinių lūkesčių vidurkių palyginimą (A priedas) pastebėta, jog žemesni skalės vidutiniai balai yra mokinių, kurie mokosi pagal automobilių kėbulų remontininko ($M = 4,48$; $SN = 1,03$), apdailininko ($M = 4,62$; $SN = 1,03$) ir suvirintojo ($M = 4,7$; $SN = 0,38$) modulines profesinio mokymo programas, o aukštesni vidutiniai balai yra mokinių, kurie mokosi pagal policininko ($M = 5,33$; $SN = 0,61$), paramediko ($M = 5,19$; $SN = 0,71$), multimedijos techniko ($M = 5,14$; $SN = 0,54$) modulines profesinio mokymo programas.

Analizuojant mokinių prisitaikymo profesinėje mokykloje įverčius (B priedas), aukščiausias vertinimas nustatytas institucinio prisitaikymo ($M = 5,60$; $SN = 0,97$), o mažiausias – asmeninio-emocinio prisitaikymo ($M = 4,60$; $SN = 1,45$), tačiau visų poskalių vidutiniai balai yra aukštesni nei teorinis skalės vidurkis (4). Šie rezultatai rodo, kad mokiniai yra gana gerai prisitaikę profesinio mokymo įstaigoje.

Apskritai vertinant vaikinių ir merginų prisitaikymą profesinio mokymo įstaigoje, statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta ($p > 0,05$). Vis dėlto rasta skirtumų institucinio ir akademinio prisitaikymo dimensijose, kas rodo, jog merginų prisitaikymas prie institucijos ir pasitenkinimas akademinė veikla yra kiek didesni nei vaikinių ir šie skirtumai yra statistiškai reikšmingi (atitinkamai: $t = -2,39$, $p < 0,01$ ir $t = -2,47$, $p < 0,05$).

Analizuojant bendrą prisitaikymą mokykloje nustatyta, kad geriau prisitaiko pirminio profesinio mokymo programų mokiniai po 12 klasės nei po 10-tos ($F = 6,33$; $p < 0,01$). Reikšmingi skirtumai tarp tiriamų grupių taip pat nustatyti dviejose prisitaikymo dimensijose: asmeninėje-emocinėje ($F = 8,70$, $p < 0,01$) ir institucinėje ($F = 10,15$, $p < 0,001$). Rezultatai rodo geresnę emocinį ir institucinį vyresnių mokinių prisitaikymą (žr. C priedą). Tai iš dalies įrodo antrąją hipotezę, kad vyresnio amžiaus mokiniai (po 12 kl.) geriau prisitaiko profesinio mokymo įstaigoje nei jaunesnio amžiaus (po 10 kl.).

Analizuojant prisitaikymą mokykloje pagal švietimo sritis (C priedas), nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai ($F = 2,19$; $p = 0,01$) (išskyrus akademinį prisitaikymą ir socialinį prisitaikymą). Pagal bendrą prisitaikymo skalę aukščiausi vidutiniai balai yra transporto paslaugų ($M = 5,79$; $SN = 0,8$) ir saugos paslaugų ($M = 5,77$; $SN = 0,88$), žemiausi – gamybos ir perdirbimo ($M = 4,62$; $SN = 0,9$) sričių mokymo programų mokinių. Rasti statistiškai reikšmingi skirtumai asmeninio-emocinio ($F = 2,21$; $p = 0,01$) ir institucinio ($F = 2,67$; $p < 0,01$) prisitaikymo poskalėse. Šiose poskalėse aukštais ir žemais vidutiniais balais išsiskiria tos pačios profesinio mokymo sritys kaip ir bendroje prisitaikymo mokykloje skalėje.

Tarp dažniausiai nurodytų profesinio mokymo programų (10 ir daugiau respondentų) prisitaikymo mokykloje analizė (C priedas) atskleidė, jog žemiausi vidutiniai balai dominuoja kirpėjo ($M = 4,89$; $SN = 1,15$) ir multimedijos techniko ($M = 4,85$; $SN = 1,13$) modulinėse profesinio mokymo programose. Aukščiausi vidutiniai balai yra besimokančiųjų pagal socialinio darbuotojo padėjėjo ($M = 5,51$; $SN = 1,01$), paramediko ($M = 5,49$; $SN = 0,87$) bei – ypač išsiskiriančių aukštais balais – policininko ($M = 6,0$; $SN = 0,67$) modulinės profesinio mokymo programos.

Analizuojant prisitaikymą mokykloje pagal modulinės profesinio mokymo programas, nustatyti statistiškai reikšmingi skirtumai socialinio prisitaikymo ($F = 1,39$, $p = 0,036$), institucinio prisitaikymo ($F = 1,60$, $p < 0,01$) ir akademinio prisitaikymo ($F = 1,64$, $p < 0,01$) dimensijose.

Ieškant profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje sąsajų, buvo paskaičiuoti bendro prisitaikymo mokykloje ir jo dimensijų bei profesinių lūkesčių koreliacijos koeficientai atskirai pagal pirminio profesinio mokymo programų tipą, lytį ir bendroje imtyje (žr. 1 lentelę). Rastos statistiškai reikšmingos sąsajos tarp visų kintamųjų, išskyrus koreliaciją tarp asmeninio-emocinio prisitaikymo ir profesinių lūkesčių vaikinų imtyje ($p < 0,05$). Aukščiausias koreliacijos koeficientas gautas vaikinų imtyje tarp socialinio prisitaikymo ir profesinių lūkesčių. Tai reiškia, kad kuo aukštesnius profesinius lūkesčius turi vaikinai, tuo labiau jie yra linkę užmegzti ryšius, susidraugauti su kitais bei jaučia turintys pakankamai socialinių įgūdžių, kad galėtų gerai integruotis į profesinio mokymo įstaigos gyvenimą.

Nustatytos sąsajos tarp bendro prisitaikymo mokykloje ir profesinių lūkesčių ($r = 0,49$, $p < 0,01$) rodo vidutinį ryšio stiprumą. Galima teigti, jog aukštesnius profesinius lūkesčius keliantys mokiniai demonstruoja geresnę prisitaikymą mokykloje.

Taigi hipotezė, kad aukštesni profesiniai lūkesčiai yra susiję su geresniu prisitaikymu profesinėje mokykloje, buvo patvirtinta.

1 lentelė

Mokinių profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinėje mokykloje sąsajos

	Grupės	N	Prisitaikymas profesinėje mokykloje				Bendra prisitaikymo mokykloje skalė
			Asmeninis-emocinis	Socialinis	Institucinis	Akademinis	
Profesiniai lūkesčiai	Bendra imtis	377	0,22**	0,51**	0,32**	0,53**	0,49**
	Vaikinai	141	0,12	0,62**	0,21*	0,60**	0,49**
	Merginos	214	0,31**	0,43**	0,42**	0,43**	0,49**
	Po 10 kl.	165	0,20**	0,59**	0,28**	0,52**	0,50**
	Po 12 kl.	212	0,19**	0,46**	0,32**	0,53**	0,47**

Pastaba: ** p < 0,01; *p < 0,01.

Nustatyta, kad pirminių po 10 klasės programų mokinių profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje ryšys yra vidutinio stiprumo ($r = 0,50$, $p < 0,01$); jis yra šiek tiek didesnis nei mokinių po 12 klasės ($r = 0,47$, $p < 0,01$). Nors mokinių po 12 klasės profesiniai lūkesčiai statistiškai reikšmingai aukštesni, tačiau koreliacinis ryšys tarp profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje vidutiniškai stiprus abejose tirtose grupėse, o jaunesnių mokinių netgi stipresnis nei vyresnių.

Papildomai atlikta tiesinė regresinė analizė, siekiant patikrinti, ar profesiniai lūkesčiai, besimokančių programos tipas (po 10 ir po 12 klasių) ir lytis turi reikšmingą prognostinę vertę numatant prisitaikymą profesinio mokymo įstaigoje. Regresinės analizės rezultatai (2 lentelė) rodo, kad mokinių profesiniai lūkesčiai ir lytis statistiškai reikšmingai prognozuoja prisitaikymą profesinėje mokykloje ($p < 0,01$).

2 lentelė

Regresinės lygties charakteristikos prognozuojant mokinių prisitaikymą profesinėje mokykloje

Kintamieji	Regresijos koeficientai		t	p	F	R	R ²
	B	β					
Lūkesčiai	0,503	0,476	10,48	<0,01			
Lytis	-0,162	-0,099	-2,210	0,028	40,493**	0,496	0,246
Programos tipas (po 10/12 kl.)	0,120	0,063	1,395	0,164			

Pastabos: ** p < 0,001; vaikinai - 1; merginos - 2; po 10 kl. = 1, po 12 kl. = 2.

Regresinė analizė atskleidė, kad lytis ir profesiniai lūkesčiai paaiškina 24,6 proc. prisitaikymo profesinėje mokykloje duomenų variacijos. Galima teigti, kad vaikinai, turintys aukštesnius profesinius lūkesčius, geriau prisitaiko profesinio mokymo įstaigoje. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad prognostinė paaiškinamoji vertė yra sąlygiškai maža, kas rodo, jog yra kitų veiksnių, kurie yra reikšmingi mokinių prisitaikymui profesinėje mokykloje, o tai suponuoja tolimesnių šios tematikos tyrimų poreikį.

Diskusija ir išvados

Didelis profesinių mokyklų mokinių nubyrejimas skatina svarstyti profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinio mokymo įstaigoje problemas kaip galimas šio reiškinio priežastis. Šis tyrimas papildė kitus tyrimus apie besimokančiųjų profesinius lūkesčius ir prisitaikymą švietimo įstaigoje, išryškindamas situaciją profesinio mokymo srityje. Jo naujumas yra tas, kad bene pirmą kartą šalyje buvo apibendrinti empiriniai duomenys iš 29 šalies profesinio mokymo įstaigų apie pirminio profesinio mokymo mokinių profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje sąsajas.

Gauti rezultatai parodė teigiamus vidutiniškai stiprius koreliacinius ryšius tarp profesinių lūkesčių ir prisitaikymo profesinio mokymo įstaigoje. Pasitvirtino hipotezė, kad pirminiame profesiniame mokyme vyresni mokiniai (po 12 kl.) kelia aukštesnius profesinius lūkesčius nei jaunesni. Vis dėlto aukštesni profesiniai lūkesčiai iš dalies susiję su geresniu prisitaikymu mokykloje. Mokiniai po 12 klasės tik asmeniniu-emosiniu ir instituciniu požiūriais adaptuojasi geriau. Nors duomenys rodo pirminio profesinio mokymo jaunesnių mokinių (po 10 kl.) mažesnius profesinius lūkesčius, menkesnius prisitaikymo mokykloje gebėjimus, tačiau koreliacija tarp jų profesinių lūkesčių ir bendro prisitaikymo mokykloje yra stipresnė nei vyresnių mokinių. Tai pabrėžia profesinių mokyklų svarbą rūpintis jaunesnių mokymosi programų dalyvių gerove, savalaikės ir tikslingos informacijos suteikimu ir kitais aspektais, kurie sąlygoja adekvačių lūkesčių, nuo kurių galimai priklauso ir prisitaikymas profesinėje mokykloje, formavimąsi.

Šio tyrimo rezultatai rodo, kad prisitaikymą profesinio mokymo įstaigoje reikšmingai prognozuoja mokinių profesiniai lūkesčiai ir jų lytis. Nustatytas aukštas profesinių lūkesčių išreikštumas rodo, kad profesinių mokyklų mokiniai kelia aukštus profesinius lūkesčius, kurie labiausiai atspindi siekį ateityje turėti stabilų darbą ir patirti profesinę sėkmę. Aukšti profesiniai lūkesčiai būdingi ne tik profesinių mokyklų mokiniams. Yudina ir kt. (2020) daro išvadą, jog kuo aukštesnė kvalifikacija, tuo aukštesni ir pozityvesni profesiniai lūkesčiai. Jokšaitės ir Pociūtės (2014) atliktas lyginamasis tyrimas parodė, jog statistiškai reikšmingai didesni karjeros aspiracijų įverčiai būdingi universitetų studentams, o ne kolegijų studentams ar profesinio mokymo įstaigų mokiniams. Walters (2021) pastebi, kad dauguma koledžo pirmakursių

kelia ne tik aukštus, bet dažnai kartu ir neadekvačius lūkesčius. Basler ir Kriesi (2019) longitudinalinio tyrimo Šveicarijoje išvados rodo, kad 15–21 m. amžiaus paauglių profesinių aspiracijų lygis ir raida skiriasi pagal išsilavinimo lygmenis. Jaunuoliai, besimokantys bakalaureato mokykloje, laikui bėgant šiek tiek sumažina savo profesinius siekius, o jaunuolių, besimokančių kai kurių tipų profesinio mokymo įstaigose, siekiai gerokai padidėja. Šveicarijos mokslininkų tyrimo rezultatai paremia prielaidą apie ryšį tarp profesinių aspiracijų raidos ir švietimo sistemos struktūros (Šveicarijos sistema yra itin stratifikuota). Vyrauja kita nuomonė, kad lūkesčiai dažnai mažėja, kai paaugliai geriau supranta savo stipriąsias puses ir turimas galimybes (Sharp ir kt., 2019). Pasak Tinto (2012), nėra blogai puoselėti aukštus lūkesčius, nes aukšti lūkesčiai yra mokinio sėkmės sąlyga, o menki – nesėkmių pranašas. Autoriaus manymu, pirmo kurso koledžo studentų lūkesčiai dar yra lankstūs, lengvai formuojami dėl mokymo įstaigų poveikio.

Lyties aspektas nebuvo pagrindinis šio darbo tikslas, tad jį aptarsime trumpai. Rasti reikšmingi skirtumai tarp vaikinų ir merginų profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje: merginų vidutiniai balai šiek tiek aukštesni profesinių lūkesčių skalėje bei akademinio ir institucinio prisitaikymo poskalėse. Kitų mokslininkų tyrimuose randamos prieštaringos išvados. Antai Walters (2021) tyrimo rezultatai rodo, jog lytis neturi didelės įtakos mokinių lūkesčiams kolegijoje, o Kuhn ir Wolter (2022) teigia, kad segregacija pagal lytį yra akivaizdi: merginos dažniausiai renkasi profesijas, kurios yra orientuotos į darbą su žmonėmis, o vaikinai linkę teikti pirmenybę profesijoms, kuriose dirbama su daiktais. Šis tyrimas iš dalies patvirtina minėtą teiginį, nes aukštesnius lūkesčius kėlė sveikatos priežiūros ir socialinių paslaugų sričių, kuriose dominuoja moterys, mokymo programų mokiniai. Kolegijos pirmakursius tyrė Schnuck ir Handal (2011) patvirtino šio tyrimo prisitaikymo skalės rezultatus. Minėti autoriai nustatė, jog merginų institucinis prisitaikymas yra geresnis, o asmeninis-emocinis prisitaikymas prastesnis nei vaikinų. Grama (2018) gauti rezultatai yra priešingi – vaikinų institucinis prisitaikymas stipresnis, o asmeninis-emocinis prisitaikymas silpnesnis nei merginų. Raižienės ir kt. (2015) tyrimo rezultatai rodo, kad merginos patiria daugiau emocinių sunkumų ir pasižymi prastesniu prisitaikymu mokymosi aplinkoje. Šiame tyrime merginos pasižymėjo geresniu akademinio ir institucinio prisitaikymu (vidutiniai balai aukštesni nei vaikinų). Vis dėlto šio tyrimo regresinės analizės rezultatai taip pat leidžia teigti, kad vyriška lytis ir aukštesni profesiniai lūkesčiai turi prognostinę vertę numatant geresnį bendrą prisitaikymą profesinio mokymo įstaigoje.

Iš esmės šio tyrimo rezultatai rodo gerą profesinio mokymo įstaigų mokinių, ypač vyresniųjų, prisitaikymą savo mokykloje. Amžiumi jaunesni mokiniai (po 10 klasės) reikšmingai sunkiau prisitaiko asmeniniu-emociniu ir instituciniu požiūriais. Tai reiškia, jog šiems mokiniams sunkiau pritaipiti prie įstaigos reikalavimų, įsilieti į mokyklos gyvenimą, įsipareigoti institucijai, jų patiriamu emociniu, psichologiniu ir fizinio diskomforto lygis yra aukštesnis. Ne paslaptis, kad į profesinį mokymą vis dar dažnai nukreipiami mokiniai, turintys žemus balus bendrojo ugdymo mokykloje

(Rosvall ir kt., 2017), pridurtume – turintys ir elgesio sunkumų. Ši tendencija vyrauja tiek Lietuvoje, tiek daugelyje užsienio šalių. Mokslininkai atkreipia dėmesį į tam tikrą paradoksą: nors profesinis mokymas siejamas su žemesnio socialinio statuso ir mokymosi pasiekimų besimokančiaisiais, vis dėlto turintys žemus pasiekimus mokiniai dažnai kelia aukščiausius siekius, kurie neatitinka jų mokymosi lygio (Graaf ir Zenderen, 2013; Stam, 2017; Tomasik ir kt., 2009). Elffers ir Oort (2013), tyrinėję perėjimą į profesinio mokymo sistemą Danijoje, keliamus aukštus lūkesčius aiškina mokinių neigiama patirtimi ankstesnėje mokykloje ir noru pradėti iš naujo (Kelly ir Price, 2009). Stam (2017) pastebi, kad aukšti (anot autorės, „nerealūs“) ketinimai dažnai nesutampa su mokinių trikdančiu elgesiu klasėje, kuris netiesiogiai trukdo įgyvendinti šiuos siekius. Mūsų tyrimo respondentai po 10 klasės, atvirksčiai, nepuoselėja aukštų profesinių lūkesčių, prisitaikydami profesinėje mokykloje patiria asmeninių-emocinių ir institucinių sunkumų. Pasak Credé and Niehorster (2012), institucinio prisitaikymo veiksnys stipriai prognozuoja iškritimą iš mokyklos ar išsilaikymą joje. Todėl manytume, kad žemesnių profesinių lūkesčių ir žemesnių asmeninių-emocinių bei institucinių prisitaikymo gebėjimų, kurie būdingesni mokiniams po 10 klasės, simbiozė gali tapti prielaida nutraukti mokymąsi. Žinoma, šį spėjimą derėtų patikrinti atskiru tyrimu. Mūsų tyrimo rezultatai leidžia pateikti tik kai kurias išvalgas apie tiriamų veiksmų sąryšio ypatumus pagal švietimo sritis ir profesinio mokymo programas.

Aukštesnius profesinius lūkesčius puoselėja transporto paslaugų, sveikatos priežiūros ir menų, o žemesnius – gamybos ir perdirbimo, statybos, inžinerijos sričių mokymo programų mokiniai. Palyginus trylikos dažniausiai nurodytų modulių profesinio mokymo programų respondentų profesinius lūkesčius, nustatyti žemesni automobilių kėbulų remontininko, apdailininko ir suvirintojo bei aukštesni policininko, paramediko keliami profesiniai lūkesčiai. Galima pastebėti, kad žemesni lūkesčiai yra tų švietimo sričių ir profesinio mokymo programų mokinių, kurių būsimos profesijos darbo objektas siejasi su daiktais, technika, įrankiais, medžiagomis, mechanizmais ir pan., o aukštesni tų mokinių, kurie rengiasi dirbti su žmonėmis (teikti paslaugas).

Aukštesni prisitaikymo mokymo įstaigoje rodikliai yra transporto ir saugos paslaugų, o žemesni – gamybos ir perdirbimo, verslo ir administravimo sričių mokymo programų mokinių. Atskirose mokymo programose nustatyta, jog geriau prisitaikyti sekasi policininko, masažuotojo ir paramediko profesinio mokymo programų mokiniams, prasčiau – kirpėjo, multimedijos techniko programų mokiniams.

Iš šios analizės galima pastebėti, kad mokinių profesinių lūkesčių ir adaptacijos mokykloje sąsajos vienos švietimo srityse (pvz., transporto, sveikatos priežiūros, gamybos ir perdirbimo) ir profesinio mokymo programose (pvz., policininko, paramediko) atitinka bendras šiame tyrime rastas tendencijas. Kitų sričių, pvz., inžinerijos ir inžinerinių profesijų, mokymo programų mokinių prisitaikymo profesinėje mokykloje rodikliai siek tiek aukštesni nei jų profesiniai lūkesčiai, o kai kuriose su paslaugomis siejamose švietimo srityse ir profesinio mokymo programose (pvz., verslo ir

administravimo, kirpėjo) mokinių prisitaikymo profesinio mokymo įstaigoje rodikliai žemesni nei jų profesiniai lūkesčiai.

Žemi profesiniai lūkesčiai ir/ar silpnesni prisitaikymo gebėjimai gali būti susiję su mokymo programos nebaigimu. Nuo 2017 m. stebimos tendencijos, kad profesinio mokymo programose didesnis nubyrėjimo lygis yra tarp inžinerines specialybes, verslą ir administravimą besimokančiųjų mokinių (Nacionalinio tyrimo ataskaita, 2023). Atkreiptinas dėmesys, kad neapsisprendimas dėl profesinės specializacijos, profesinės motyvacijos mažėjimas stebimas ir tarp aukštųjų mokyklų studentų (Vainienė ir kt., 2014; Keibienė ir kt., 2012). Tai leidžia svarstyti ne tik profesijos objekto, bet ir kitų veiksnių (pvz., ugdymo(si) aplinkų) reikšmę besimokančiųjų adaptacijai ir profesinių lūkesčių raidai.

Reikėtų labiau pasigilinti, ar žemesnius profesinius lūkesčius išreiškę mokiniai ateina į profesinio mokymo įstaigas be aiškių, apibrėžtų profesinių tikslų, ar jų lūkesčiai kinta mokymosi metu. Realiame praktinio mokymosi procese gali atsiskleisti įvairių profesijos niuansų, kartais ir nepriimtinių. Pavyzdžiui, paslaugų sferos atstovai dažnai vadinami emociniais darbuotojais, nes jų kasdienėje praktikoje itin reikalinga empatija, socialiniai ir emociniai įgūdžiai. Klope ir Hedlin (2023) aprašo būsimų kirpėjų, kurie, be amato įgūdžių, mokomi kontroliuoti savo jausmus ir emocijas, kad atitiktų kliento ir darbdavio lūkesčius, rengimą. Būsimi SPA darbuotojai turi išmokti susidoroti su kliento kūno problemomis: kūnu, kaip privačia sfera, kaip skausmo vieta, ir atgrasančiais kūno ypatumais (Bredlöv, 2022). Ko gero, emocinių ir kitų prisitaikymo problemų turintiems mokiniams sunkiau reguliuoti savo emocijas ir demonstruoti pageidautiną elgesį susidūrus su iššūkiais praktinio mokymosi metu.

Su emociniais darbo aspektais susiduria ir kitų paslaugų sektoriaus mokymo programų, tokių kaip socialinio darbuotojo padėjėjo, ikimokyklinio ugdymo pedagogo padėjėjo, paramediko, masažuotojo ir kt., mokiniai, tačiau jų lūkesčių ir prisitaikymo rodikliai aukštesni. Minėtas profesijas gali rinktis vyresnio amžiaus mokiniai po 12 klasės. Panagrinėjus švietimo sritis ir profesinio mokymo programas, kuriose labiau išreikšti žemesni profesiniai lūkesčiai ir silpnesni prisitaikymo gebėjimai, matyti, kad jose mokosi daugiau (arba vien tik) jaunesnio amžiaus (po 10 kl.) mokinių. Todėl manome, kad profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje pagal profesinio mokymo sritis ir programas rezultatai yra labiau sąlygoti amžiaus nei profesinio mokymo programos pobūdžio.

Šiame kontekste išsiskiria policininko mokymo programos mokiniai, pasižymintys tiek aukštais profesiniais lūkesčiais, tiek aukštais prisitaikymo mokykloje balais. Būsimi statutiniai pareigūnai rengiami darbui vidaus reikalų sistemos padaliniuose, jiems keliami aukštesni priėmimo reikalavimai, pabrėžiamas fizinis pasirengimas. Galbūt šią profesiją renkasi labiau motyvuoti, apsisprendę jaunuoliai, o gal aukštus profesinius lūkesčius sukelia žadamos socialinės garantijos, nors kasdiniame darbe apstu įtampos, streso, netikėtumų. Statutinių pareigūnų motyvacijos veiksnių tyrimai

parodė, kad pirmenybė teikiama ne pasirengimui būsimai profesinei veiklai ar studento pareigoms, o asmeninio įvaizdžio kūrimui ir asmeninio pasitenkinimo motyvams (Skibarka ir Navickienė, 2012). Iš tiesų profesinio mokymo įstaigų mokinių lūkesčių negalima atsieti nuo šiuolaikinės kartos, kuriai būdinga technologinis imlumas, hiperaktyvumas, vartotojiškumas, infantilizmas ir kiti bruožai (Kocai, 2018), ypatumų bei socialinėje ir kultūrinėje erdvėje vyraujančių įvaizdžių, vertybinių įsitikinimų apie profesijas, profesinių patirčių fragmentiškumą ir dažną kaitą, darančių poveikį jaunų žmonių profesiniams pasirinkimams (Basnet ir kt., 2023). Pastebima, kad ankstyvoms pasirinkimo patirtims dažnai būdingas bandymų ir klaidų „blaškymasis“ (Hamilton ir Hamilton, 2006), kad daug mokinių, neturėdami pastovių interesų veiklai, kalba apie patinkančią profesiją [o ne pašaukimą], kaip savo profesinį apsisprendimą (Uzdila ir Zujienė, 2007). Perfrazuodamos Fan, Wolters (2014) ir Tinto (2012), teigiame, kad profesinių mokyklų mokinių profesiniai lūkesčiai yra *plastiški* ir gali būti formuojami mokyklų pastangomis. Šio tyrimo rezultatai, deja, neleidžia išsamiau paaiškinti mokyklos pastangų veiksnio.

Tyrimo ribotumai ir tolesnių tyrimų gairės

Kaip ir daugumoje tyrimų, taip ir šiame neišvengta tam tikrų apribojimų. Pirma, tyrimo imtis nereprezentuoja visos Lietuvos profesinio mokymo įstaigų ir vykdomų profesinio mokymo programų įvairovės. Respondentai dažnai yra vienos mokymo įstaigos ir net tos pačios klasės/grupės mokiniai, jie netolygiai pasiskirstė pagal profesinio mokymo programos tipą, todėl nereprezentuoja visų programų tam tikroje švietimo srityje. Tad skirtingų imčių palyginimas nėra tikslus. Kituose tyrimuose reikėtų koreguoti imties sudarymo būdą.

Antra, vertindami profesinių lūkesčių skalės teiginius, tiriamieji galimai buvo linkę save pateikti kuo palankiau, nes atsakymai iš dalies buvo pasufferuoti. Taigi, į skalę reikėtų įtraukti kontrolinių klausimų, nustatančių socialinį pageidaujamumą.

Trečia, atliktas skerspjūvio tyrimas nerodo profesinių lūkesčių kitimo. Tikslinga būtų tyrimą vykdyti dviem etapais – ką tik įstojus mokyti ir baigiant programą, tai sudarytų galimybę išsamiai išanalizuoti mokinių profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje dinamiką.

Ateityje tikslinga vykdyti tolesnius išsamesnius profesinių lūkesčių ir prisitaikymo mokykloje tyrimus, susiejant šiuos veiksnius su sociodemografinėmis mokinių charakteristikomis, išsamiau pasidomėti mokymo programų pasirinkimo motyvais, iškritimo iš jų ar jų nebaigimo veiksniais. Reikėtų giliau patyrinti gamybos ir perdirbimo, žemės ūkio, verslo ir administravimo bei inžinerinių sričių mokymo programų mokinių profesinius lūkesčius ir prisitaikymą mokykloje. Būtų įdomu panagrinėti komercinių paslaugų (pvz., grožio, sporto, sveikatos) ir visuomeninių paslaugų (pvz., socialinio darbo, ikimokyklinio ugdymo) sričių mokymo programų mokinių lūkesčius ir prisitaikymą. Atskiro tyrimo nusipelno statutinių pareigūnų profesiniai pasirinkimai.

Galiausiai, šiame tyrime liko neatsakytas klausimas apie profesinio mokymo įstaigos poveikį besimokančiųjų prisitaikymui ir profesinių lūkesčių raidai, ypač pasirinkusiems profesinį mokymąsi po 10 klasės. Manytume, jog šios amžiaus grupės profesinio mokymo įstaigų mokiniai turėtų susilaukti įvairiapusiško tyrėjų dėmesio.

Literatūra

- Advilonienė, Ž. (2023). Studijų rinkimosi Pietvakarių Lietuvos regioninėse aukštosiose mokyklose motyvacijos veiksniai. *Filosofija. Sociologija*, 34(4), 384–396. <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2023.34.4.5>
- Aryanti, C., & Adhariani, D. (2020). Students' perceptions and expectation gap on the skills and knowledge of accounting graduates. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business (JAFEB)*, 7(9), 649–657. <https://doi.org/10.13106/jafeb.2020.vol7.no9.649>
- Avant, T. S., Gazelle, H., & Faldowski, R. (2011). Classroom emotional climate as a moderator of anxious solitary children's longitudinal risk for peer exclusion: A child× environment model. *Developmental Psychology*, 47(6), 1711. <https://doi.org/10.1037/a0024021>
- Baker, R. W., & Siryk, B. (1986). Exploratory intervention with a scale measuring adjustment to college. *Journal of Counseling Psychology*, 33(1), 31–38. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.33.1.31>
- Barkauskaitė, M., & Mišeikytė, K. (2006). Mokinių adaptacijos ypatumai kritinių ugdymo(si) etapų metu. *Pedagogika*, 84, 27–134.
- Basler, A., & Kriesi, I. (2019). Adolescents' development of occupational aspirations in a tracked and vocation-oriented educational system. *Journal of Vocational Behavior*, 115, 103330. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2019.103330>
- Basnet, N., Timmerman, M. C., & van der Linden, J. (2023). 'I need to switch the job'. Young rural-urban migrants' perceptions about their job during their education to work transition. *Journal of Education and Work*, 36(4), 299–309. <https://doi.org/10.1080/13639080.2023.2174959>
- Beal, S. J., & Crockett, L. J. (2010). Adolescents' occupational and educational aspirations and expectations: Links to high school activities and adult educational attainment. *Developmental Psychology*, 46(1), 258–265. <https://doi.org/10.1037/a0017416>
- Beilmann, M., & Espenberg, K. (2016). The reasons for the interruption of vocational training in Estonian vocational schools. *Journal of Vocational Education & Training*, 68(1), 87–101. <https://doi.org/10.1080/13636820.2015.1117520>
- Böhn, S., & Deutscher, V. (2022). Dropout from initial vocational training—A meta-synthesis of reasons from the apprentice's point of view. *Educational Research Review*, 35, 100414. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2021.100414>
- Bredlöv, E. (2022). Becoming an emotional worker and student: exploring skin and spa therapy education and training. *Studies in Continuing Education*, 44(3), 347–361. <https://doi.org/10.1080/0158037X.2020.1865300>

- Campos, M., Peixoto, F., Bártolo-Ribeiro, R., & Almeida, L. S. (2022). Adapting as I go: An analysis of the relationship between academic expectations, self-efficacy, and adaptation to higher education. *Education Sciences*, 12(10), 658. <https://doi.org/10.3390/educsci12100658>
- Chen, J. J. L. (2008). Grade-level differences: Relations of parental, teacher and peer support to academic engagement and achievement among Hong Kong students. *School Psychology International*, 29(2), 183–198. <https://doi.org/10.1177/0143034308090059>
- Credé, M., & Niehorster, S. (2012). Adjustment to college as measured by the student adaptation to college questionnaire: A quantitative review of its structure and relationships with correlates and consequences. *Educational Psychology Review*, 24, 133–165. <https://doi.org/10.1007/s10648-011-9184-5>
- Crisp, G., Palmer, E., Turnbull, D., Nettelbeck, T., Ward, L., LeCouteur, A., Sarris, A., Strelan, P., & Schneider, L. (2009). First year student expectations: Results from a university-wide student survey. *Journal of University Teaching and Learning Practice*, 6(1), 11–26.
- Dolce, V., Emanuel, F., Cisi, M., & Ghislieri, C. (2020). The soft skills of accounting graduates: Perceptions versus expectations. *Accounting Education*, 29(1), 57–76. <https://doi.org/10.1080/09639284.2019.1697937>
- Eccles, J. S., & Roeser, R. W. (2011). Schools as developmental contexts during adolescence. *Journal of research on adolescence*, 21(1), 225–241. <https://doi.org/10.1111/j.1532-7795.2010.00725.x>
- Eichhorst, W., Rodríguez-Planas, N., Schmidl, R., & Zimmermann, K.F. (2012). A roadmap to vocational education and training systems around the world. *IZA Discussion Papers*, 7110, Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Elffers, L., & Oort, F. J. (2013). Great expectations: students' educational attitudes upon the transition to post-secondary vocational education. *Social Psychology of Education*, 16, 1–22. <https://doi.org/10.1007/s11218-012-9192-4>
- Fan, W., & Wolters, C. A. (2014). School motivation and high school dropout: The mediating role of educational expectation. *British Journal of Educational Psychology*, 84(1), 22–39. <https://doi.org/10.1111/bjep.12002>
- Feldt, R. C., Graham, M., & Dew, D. (2011). Measuring adjustment to college: construct validity of the student adaptation to college questionnaire. *Measurement and Evaluation in Counseling and Development*, 44(2), 92–104. <https://doi.org/10.1177/0748175611400291>
- Fleith, D. S., Almeida, L. S., Marinho-Araujo, C. M., Gomes, C. M. A., Bisinoto, C. & Rabelo, M. L. (2020). Validity evidence of a scale on academic expectations for higher education. *Psychological Evaluation*, 30, e3010. <https://doi.org/10.1590/1982-4327e3010>
- Fraire, M., Longobardi, C., Prino, L. E., Sclavo, E., & Settanni, M. (2013). Examining the student-teacher relationship scale in the Italian context: a factorial validity study. *Revista Electrónica de Investigación Psicoeducativa y Psicopedagógica*, 11(3), 851–882. <https://dx.doi.org/10.14204/ejrep.31.13105>
- Gazelle, H. (2006). Class climate moderates peer relations and emotional adjustment in children with an early history of anxious solitude: A child× environment model. *Developmental Psychology*, 42(6), 1179. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0012-1649.42.6.1179>

- Golsteyn, B. H., & Stenberg, A. (2017). Earnings over the life course: General versus vocational education. *Journal of Human Capital*, 11(2), 167–212. <https://doi.org/10.1086/691798>
- Graaf, W. D., & Zenderen, K. V. (2013). School–work transition: The interplay between institutional and individual processes. *Journal of Education and Work*, 26(2), 121–142. <https://doi.org/10.1080/13639080.2011.638622>
- Graf, L. (2015). Germany: Stability and change. *Educafion in the European Union: Pre-2003 Member States*. London: Bloomsbury Academic, 125–154.
- Grama, B. (2018). The student adaptation to college questionnaire (SACQ) for use with romanian studens. *Psihologia Resurselor Umane*, 16, 16–26. <https://doi.org/10.24837/pru.2018.1.483>.
- Grigaitienė, K. M., Bukšnytė-Marmienė, L. (2018). Gimnazijos mokinių santykių su bendraamžiais reikšmė prisitaikymo mokykloje charakteristikoms. *Ugdymo psichologija*, 29. <https://doi.org/10.15823/up.2018.04>
- Grigaliūnė, A. (2015). *Šiaulių profesinio rengimo centro buitinių paslaugų skyriaus moksleivių profesijos rinkimosi veiksniai (atvejo analizė)* (Doctoral dissertation, Šiaulių universitetas).
- Hamilton, S. F., & Hamilton, M. A. (2006). School, Work, and Emerging Adulthood. In J. J. Arnett & J. L. Tanner (Eds.). *Emerging adults in America: Coming of age in the 21st century* (pp. 257–277). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/11381-011>
- Hegna, K. (2014). Changing educational aspirations in the choice of and transition to post-compulsory schooling—a three-wave longitudinal study of Oslo youth. *Journal of Youth Studies*, 17(5), 592–613. <https://doi.org/10.1080/13676261.2013.853870>
- Holtmann, A. C., Menze, L., & Solga, H. (2017). Persistent disadvantages or new opportunities? The role of agency and structural constraints for low-achieving adolescents' school-to-work transitions. *Journal of Youth and Adolescence*, 46, 2091–2113.
- Yudina, I. A., Neustroeva, E. A., Makarova, T. A., & Fedorova, A. A. (2020). Future teachers forming professional expectations in modern educational conditions. *Propositos y Representaciones*, 8(SPE3), e720. <https://doi.org/10.20511/pyr2020.v8nSPE3.720>
- Indrašienė, V., Merfeldaitė, O., & Danylienė, L. (2015). Pedagoginių studijų pasirinkimo veiksnių ir studentų tolesnio ketinimo eiti pasirinktu profesiniu keliu sąsajos. *Pedagogika: mokslo darbai= Pedagogy: research papers*, 119 (3), 22–32.
- Jablonskienė, R. (2014). *Studentų profesinių lūkesčių ir galimybių dermė karjeros vystymo kontekste* [Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas]. Šiaulių universitetas.
- Johnson, M. K., & Reynolds, J. R. (2013). Educational expectation trajectories and attainment in the transition to adulthood. *Social Science Research*, 42(3), 818–835. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2012.12.003>
- Jokštaitė, K., & Pociūtė, B. (2014). Studentų įsipareigojimas profesijai: pasitenkinimo profesiniu pasirinkimu, karjeros aspiracijų ir karjeros adaptyvumo sąsajos. *Psichologija*, 49, 60–80.
- Jovaiša, L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas.

- Kairys, A., Pociūtė, B., Urbanavičiūtė, I., & Liniauskaitė, A. (2013). Vyresniųjų klasių mokinių ir studentų laiko perspektyvos ir karjeros planavimo gebėjimų sąsajos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 31, 30–46. <https://doi.org/10.15388/ActPaed.2013.31.2517>
- Keibienė, R., Jonaitienė, L., & Daukilas, S. (2012). Studentų profesinės motyvacijos tyrimas. *Sveikatos mokslai*, 22(5), 173–179.
- Kelly, S., & Price, H. (2009). Vocational education: A clean slate for disengaged students?. *Social Science Research*, 38(4), 810–825. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2009.05.002>
- Kepalaitė, A. (2013). Socialinės pedagogikos pirmo kurso studentų streso įveikos ypatumai. *Specialusis ugdymas*, (2), 94–101. <https://hdl.handle.net/20.500.12259/51749>
- Khattab, N. (2015). Students' aspirations, expectations and school achievement: What really matters?. *British Educational Research Journal*, 41(5), 731–748. <https://doi.org/10.1002/berj.3171>
- Klope, E., & Hedlin, M. (2023). Always happy: an ideal is reproduced and challenged in hairdresser vocational education and training. *Journal of Education and Work*, 36(3), 237–250. <https://doi.org/10.1080/13639080.2023.2174957>
- Kocai, E. (2018). Z kartos vertybinis portretas – vartotojiškos visuomenės atspindys?. *Socialinis ugdymas*, 2, 32–48.
- Kuhn, A., & Wolter, S. C. (2022). Things versus people: Gender differences in vocational interests and in occupational preferences. *Journal of Economic Behavior & Organization*, 203, 210–234. <https://doi.org/10.1016/j.jebo.2022.09.003>
- Kuijpers, M. A. C. T., Meijers, F., & Gundy, C. (2011). The relationship between learning environment and career competencies of students in vocational education. *Journal of Vocational Behavior*, 78(1), 21–30. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2010.05.005>
- Lent, R. (2004). Toward a unifying theoretical and practical perspective on well-being and psychosocial adjustment. *Journal of Counseling Psychology*, 51(4), 482–509. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.51.4.482>
- Liga, F., Ingoglia, S., Lo Cricchio, M. G. ir Lo Coco, A. (2022). Revision of the student adaptation to college questionnaire (SACQ) for use with Italian students. *Journal of Clinical & Developmental Psychology*, 4(1), 17–37. <https://doi:10.13129/2612-4033/0110-3413>
- Lone, I., & Kuginytė-Arlauskienė, I. (2018). Manifestations of problematic student behaviour in norwegian schools: Individual and inclusive education system perspective. *Pedagogika*, 129(1), 206–219. <https://doi.org/10.15823/p.2018.14>
- Longobardi, C., Prino, L. E., Marengo, D., & Settanni, M. (2016). Student-teacher relationships as a protective factor for school adjustment during the transition from middle to high school. *Frontiers in Psychology*, 7, 1988. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01988>
- López-Angulo, Y., Cobo-Rendón, R., Saéz-Delgado, F., & Díaz Mujica, A. (2021). Exploratory factor analysis of the student adaptation to college questionnaire short version in a sample of chilean university students. *Universal Journal of Educational Research*, 9(4), 813–818. <https://doi.org/10.13189/ujer.2021.090414>
- Nacionalinio tyrimo ataskaita (2023). *Mokymosi ir mokslų (ne)baigimo tendencijos, nubyrejimo veiksniai ir priežastys aukštojo mokslo ir profesinio mokymo įstaigose*. Nacionalinė švietimo

- agentūra. Projektas Nr. 09.4.1-ESFA-V-713-02-0001 „Profesinio mokymo ir mokymosi visą gyvenimą informacinių sistemų ir registrų plėtra“. https://www.nsa.smm.lt/projektai/wp-content/uploads/2023/12/3NT_Mokymosi-ir-mokslu-nebaigimo-tendencijos_tyrimo-ataskaita.pdf
- Negru-Subtirica, O., & Pop, E. I. (2016). Longitudinal links between career adaptability and academic achievement in adolescence. *Journal of Vocational Behavior*, 93, 163–170. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.02.006>
- Oh, W., Rubin, K. H., Bowker, J. C., Booth-LaForce, C., Rose-Krasnor, L., & Laursen, B. (2008). Trajectories of social withdrawal from middle childhood to early adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 36, 553–566. <https://doi.org/10.1007/s10802-007-9199z>
- Pociūtė, B., Bulotaitė, L., & Bliumas, R. (2012). Universiteto studentų įsipareigojimas profesijai: sąsajos su asmenybės bruožais ir pasitenkinimu studijomis. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 29, 111–122.
- Raižienė, S., Gabrielavičiūtė, I., Ruzgaitė, U., & Garckija, R. (2015). Suvoktas psichologinių poreikių patenkinimas mokykloje: kaip tai prognozuoja 13–18 metų mokinių prisitaikymą mokykloje?. *Ugdymo psichologija*, 26, 44–56.
- Rodríguez, M., Tinajero, C., Guisande, A. ir Páramo, M. F. (2012). The student adaptation to College Questionnaire [SACQ] for use with Spanish students. *Psychological Reports*, 111(2), 624–640. <https://doi.org/10.2466/08.10.20.PR0.111.5.624-640>
- Roeser, R. W., Eccles, J. S., & Sameroff, A. J. (2000). School as a context of early adolescents' academic and social-emotional development: A summary of research findings. *The Elementary School Journal*, 100(5), 443–471. <https://doi.org/10.1086/499650>
- Rosvall, P. Å., Hjelmér, C., & Lappalainen, S. (2017). Staying in the comfort zones—Low expectations in vocational education and training mathematics teaching in Sweden and Finland. *European Educational Research Journal*, 16(4), 425–439. <https://doi.org/10.1177/1474904116669154>
- Rupšienė, L., Kučinskienė, R. (2006) Mokinių adaptacija naujojoje mokykloje. *Pedagogica Vilnensia*, 17, 86–102.
- Schnuck, J. Ir Handal, P. J. (2011). Adjustment of college freshmen as predicted by both perceived parenting style and the five factor model of personality. *Psychology*, 2(4), 275–282. <https://doi.org/10.4236/psych.2011.24044>.
- Sharp, K., Jarvis, J. M., & McMillan, J. M. (2020). Leadership for differentiated instruction: Teachers' engagement with on-site professional learning at an Australian secondary school. *International Journal of Inclusive Education*, 24(8), 901–920. <https://doi.org/10.1080/13603116.2018.1492639>
- Skibarka, R., & Navickienė, Ž. (2012). Prielaidos būsimųjų statutinių pareigūnų fizinei saviugdai. *Visuomenės saugumas ir viešoji tvarka = Public security and public order (7): mokslinių straipsnių rinkinys*. T. 7. Mykolo Romerio universiteto Viešojo saugumo fakultetas.

- Stam, T. (2017). Reasons and resources: Understanding pupils' aspirations in lower vocational Dutch education. *Ethnography and Education*, 12(3), 259–270. <https://doi.org/10.1080/17457823.2016.1237880>
- STRATA (2021). Profesinis mokymas Lietuvoje 2021. Vyriausybės strateginės analizės centras. [Žiūrėta 2024-01-12] Prieiga internete: https://strata.gov.lt/wp-content/uploads/2022/09/PMBA2021_LT_web.pdf
- ŠVIS [Švietimo valdymo informacinė sistema]. (2024). Profesinis mokymas. [Žiūrėta 2024-01-12]. Prieiga internete. <https://svis.emokykla.lt/pm-mokiniai/>
- Tinto, V. (2012). Enhancing student success: Taking the classroom success seriously. *Student Success*, 3(1), 1–8.
- Tyson, R. (2016). When expectations clash: Vocational education at the intersection of workplace and school. *Interchange*, 47(1), 51–63. <https://doi.org/10.1007/s10780-015-9271-5>
- Tomasik, M. J., Hardy, S., Haase, C. M., & Heckhausen, J. (2009). Adaptive adjustment of vocational aspirations among German youths during the transition from school to work. *Journal of Vocational Behavior*, 74(1), 38–46. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2008.10.003>
- Urbanavičiūtė, I. (2009). *Profesinio kelio rinkimosi vidiniai ir išoriniai veiksniai* [Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas]. Vilniaus universitetas.
- Uzdila, J. V., & Zujienė, N. (2007). Pradinio ugdymo pakopos mokinių profesiniai lūkesčiai. *Socialinis ugdymas*, (3), 40–50.
- Vainienė, E., Rastauskienė, G. J., & Šukys, S. (2014). Lietuvos būsimųjų kūno kultūros bakalaurų profesiniai lūkesčiai. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 32, 87–98.
- van Rooij, E. C., Jansen, E. P., & van de Grift, W. J. (2017). Secondary school students' engagement profiles and their relationship with academic adjustment and achievement in university. *Learning and Individual Differences*, 54, 9–19. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2017.01.004>
- Volodina, A., & Nagy, G. (2016). Vocational choices in adolescence: The role of gender, school achievement, self-concepts, and vocational interests. *Journal of Vocational Behavior*, 95, 58–73. <https://doi.org/10.1016/j.jvb.2016.07.005>
- Walters, A., J. (2021). *College freshmen and their perceived expectations of higher education* [Doctoral dissertation. Western Illinois University]. Western Illinois University. www.proquest.com/openview/c7b66d3dab
- Wang, M. T., & Eccles, J. S. (2012). Social support matters: Longitudinal effects of social support on three dimensions of school engagement from middle to high school. *Child Development*, 83(3), 877–895. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2012.01745.x>
- Waters, S. K., Lester, L., Wenden, E., & Cross, D. (2012). A theoretically grounded exploration of the social and emotional outcomes of transition to secondary school. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 22(2), 190–205. <https://doi.org/10.1017/jgc.2012.26>
- Žukauskienė, R. (2012). *Raidos psichologija: integruotas požiūris*. Margi raštai.

A priedas

Mokinių profesinių lūkesčių palyginimas pagal programų tipą, švietimo sritis ir modulines mokymo programas

	Lyginimo kriterijus	N	M	SN F	ANOVA testas		η^2				
					p						
Programos tipas	Pirminė (po 10 kl.)	165	4,70	0,91	7,62	<0,01	0,026				
	Pirminė (po 12 kl.)	212	4,95	0,87							
Švietimo sritys	Architektūra ir statyba	27	4,45	1,09	2,57	<0,01	0,076				
	Gamyba ir perdirbimas	8	4,00	1,31							
	Informacijos ir ryšio technologijos	14	4,74	0,97							
	Inžinerija ir inž. profesijos	86	4,66	0,97							
	Menai	8	5,12	0,65							
	Paslaugos asmenims	84	4,88	0,76							
	Saugos paslaugos	26	5,03	1,04							
	Socialinė gerovė	28	5,00	0,61							
	Sveikatos priežiūra	36	5,15	0,67							
	Transporto paslaugos	9	5,31	0,63							
	Verslas ir administravimas	17	4,72	0,94							
	Žemės ūkis	34	4,99	0,74							
	Modulinės profesinio mokymo programos	Socialinio darbuotojo padėjėjas	24	5,07				0,55	2,65	<0,01	0,35
		Gyvūnų prižiūrėtojas	25	4,94				0,77			
Vizažistas		25	4,86	0,65							
Automobilių kėbulų remontininkas		23	4,47	1,02							
Policininkas		23	5,33	0,61							
Kosmetikas		20	4,93	0,81							
Paramedikas		19	5,19	0,71							
Transporto priemonių remontininkas		19	4,99	0,78							
Apdailininkas		18	4,62	1,03							
Masažuotojas		16	5,11	0,67							
Kirpėjas		16	5,04	0,94							
Multimedijos technikas		10	5,14	0,54							
Suvirintojas		10	4,70	0,38							

B priedas

Mokinių prisitaikymo profesinėje mokykloje aprašomoji statistika

Prisitaikymo mokykloje dimensijos	M	SN	Koreliacijos koef.				Bendra
			1	2	3	4	
1. Asmeninis-emocinis prisitaikymas	4,60	1,45	1	0,42**	0,64**	0,30**	0,77**
2. Socialinis prisitaikymas	5,15	1,08	0,42**	1	0,49**	0,70**	0,81**
3. Institucinis prisitaikymas	5,60	0,97	0,64**	0,49**	1	0,47**	0,80**
4. Akademinis prisitaikymas	5,35	1,29	0,30**	0,70**	0,47**	1	0,78**
<i>Bendra prisitaikymo mokykloje skalė</i>	5,17	0,94	0,77**	0,81**	0,80**	0,78**	1

*Pastaba: **p<0,01*

C priedas

Prisitaikymo mokykloje poskalių išreikštumas pagal programos tipą, švietimo sritis ir modulines mokymo programas

Lyginimo kriterijus		N	Asmeninis- emocinis prisitaikymas	Socialinis prisitaikymas	Institucinis prisitaikymas	Akademinis prisitaikymas	Bendra prisitaikymo mokykloje skalė	
Programos tipas	Po 10 klasių	165	M	4,36	5,13	5,42	5,24	5,04
			SN	1,46	1,03	0,98	1,20	0,90
	Po 12 klasių	212	M	4,79	5,16	5,73	5,44	5,28
			SN	1,41	1,11	0,94	1,36	0,94
Švietimo sritis	Architektūra ir statyba	27	M	4,52	5,02	5,15	5,11	4,95
			SN	1,18	0,92	1,02	1,26	0,92
	Gamyba ir perdirbimas	8	M	3,52	4,76	5,27	4,95	4,62
			SN	1,33	1,08	1,10	1,35	0,90
	Informacijos ir ryšio technolog.	14	M	4,52	4,64	5,68	5,10	4,98
			SN	1,14	1,17	1,06	1,82	1,08
	Inžinerija ir inž. profesijos	86	M	4,64	5,20	5,49	5,23	5,14
			SN	1,52	0,92	0,99	1,21	0,85
	Menai	8	M	5,15	5,07	5,79	5,10	5,28
			SN	0,82	0,60	0,73	0,84	0,50
	Paslaugos asmenims	84	M	4,55	4,99	5,55	5,20	5,07
			SN	1,51	1,21	0,95	1,35	1,03
	Saugos paslaugos	26	M	5,41	5,68	6,24	5,76	5,77
			SN	0,89	1,16	0,80	1,38	0,88
	Socialinė gerovė	28	M	4,88	5,16	5,70	5,42	5,29
			SN	1,43	1,05	0,77	1,44	0,98
	Sveikatos priežiūra	36	M	4,61	5,26	5,85	5,81	5,38
			SN	1,66	1,14	0,80	1,06	0,94
	Transporto paslaugos	9	M	5,41	5,80	6,01	5,93	5,79
			SN	0,90	0,88	1,02	0,95	0,80
Verslas ir administravimas	25	M	4,01	4,64	5,01	4,97	4,66	
		SN	1,41	1,19	1,06	1,35	0,93	
Žemės ūkis	36	M	4,01	5,31	5,61	5,64	5,14	
		SN	1,32	0,92	0,98	1,11	0,74	

Lyginimo kriterijus	N			Asmeninis- emocinis prisisaikymas	Socialinis prisisaikymas	Institucinis prisisaikymas	Akademinis prisisaikymas	Bendra prisisaikymo mokykloje skalė
		M	SN					
Modulinė mokymo programa	24	M		5,23	5,28	5,87	5,64	5,51
		SN		1,47	1,08	0,77	1,40	1,01
	25	M		4,12	5,23	5,64	5,67	5,16
		SN		1,43	0,89	0,96	1,16	0,70
	25	M		4,74	5,16	5,80	5,59	5,32
		SN		1,52	1,23	0,95	1,16	1,03
	23	M		4,56	5,29	5,50	5,37	5,18
		SN		1,60	1,01	1,02	1,33	1,03
	23	M		5,50	5,98	6,39	6,11	6,00
		SN		0,81	0,79	0,66	0,90	0,67
	20	M		4,97	4,85	5,69	5,00	5,13
		SN		1,29	1,28	1,01	1,68	1,06
	19	M		4,78	5,36	5,87	5,96	5,49
		SN		1,51	1,19	0,73	0,87	0,87
	19	M		4,65	5,44	5,51	5,23	5,21
		SN		1,55	0,93	1,03	1,08	0,89
	18	M		4,47	5,24	5,22	5,30	5,06
		SN		1,34	0,87	1,00	1,16	0,90
	16	M		4,42	5,28	5,95	5,72	5,34
		SN		1,87	1,11	0,93	1,23	1,01
16	M		3,93	5,01	5,36	5,28	4,89	
	SN		1,90	1,26	1,12	1,40	1,15	
10	M		4,37	4,55	5,47	5,02	4,85	
	SN		1,33	1,18	1,16	1,77	1,13	
10	M		5,18	5,15	5,48	5,14	5,24	
	SN		1,09	0,680	0,93	0,83	0,74	

Vocational Expectations and Adjustment at School: What Does the Relationship Between These Factors Suggest in Initial Vocational Training?

Nora Pileičikienė¹, Ingrida Bakšenskienė², Kristina Kovalčikienė³, Rita Mičiulienė⁴

¹ Karalius Mindaugas Vocational Training Centre, 11 Karaliaus Mindaugo pr., LT-44287 Kaunas, Lithuania, nora.pileicikiene@kaupa.lt

² Karalius Mindaugas Vocational Training Centre, 11 Karaliaus Mindaugo pr., LT-44287 Kaunas, Lithuania, ingrida.baksenskiene@kaupa.lt

³ Vytautas Magnus University, Department of Psychology, 66 Jonavos St., LT-44191 Kaunas, Lithuania, kristina.kovalcikiene@vdu.lt

⁴ Vytautas Magnus University, Educational Research Institute, 52 K. Donelaičio St., LT-44242 Kaunas, Lithuania, rita.miciuliene@vdu.lt

Summary

The high dropout rate among vocational school students prompts us to examine the issues surrounding vocational expectations and adaptation within vocational education and training (VET) institutions as a potential factor contributing to this trend. This study adds to existing research on students' professional expectations and adjustment within educational institutions, providing insights into the vocational training landscape. What sets this study apart is the inclusion of empirical data from 29 vocational education and training institutions (N = 377), offering a comprehensive overview of the alignment between vocational expectations and school adaptation among students in primary VET. Utilising descriptive and parametric statistical methods, the results revealed a moderately strong positive correlation between professional expectations and adjustment in VET institutions. The hypothesis that older students (post-12th grade) hold higher professional expectations than their younger counterparts in primary VET was supported. This corresponds to their superior personal-emotional and institutional adaptation. In comparison, the data indicates that younger students in primary VET (post-10th grade) have lower vocational expectations and poorer school adaptation. However, the correlation between their professional expectations and school adjustment is stronger than that of older students.

Keywords: *initial vocational training programmes, school adjustment, students, vocational expectations, vocational education and training institution.*

Gauta 2024 10 16 / Received 16 10 2024
Priimta 2025 01 10 / Accepted 10 01 2025